

Duurzaamheidsagenda

Een kader voor duurzaamheid in de gemeente Heusden

Inhoudsopgave

1. Algemeen	3
1.1 Doelstelling van de duurzaamheidsagenda	3
1.2 Begrippen	3
1.3 Nederlandse overheid	4
1.3.1 NMP4	4
1.3.2 SLoK	4
1.4 Opzet van de duurzaamheidsagenda	5
1.5 Looptijd	5
1.6 Meten	5
2. Ambitie	6
3. Klimaat	7
3.1 Inleiding	7
3.2 Wat willen we bereiken?	7
3.2 Wat doen we al?	10
3.3 Wat zijn we nog meer van plan?	11
4. Biodiversiteit (incl. natuur en landschap)	12
4.1 Inleiding	12
4.2 Wat willen we bereiken?	12
4.3 Wat doen we al?	12
4.4 Wat gaan we nog meer doen?	13
5. Kwaliteit bodem, water en lucht	14
5.1 Inleiding	14
5.2 Wat willen we bereiken?	14
5.3 Wat doen we al?	14
5.4 Wat zijn we nog meer van plan?	15
6. Mondiale solidariteit	17
6.1 Inleiding	17
6.2 Wat willen we bereiken?	17
6.3 Wat doen we al?	17
6.4 Wat zijn we nog meer van plan?	18
7. Communicatie	19
8. Financiële en personele consequenties	20
Bijlage 1: Duurzaamheidsmeter	21
Bijlage 2: Begrippen	26
Bijlage 3: Duurzaamheidsscores van reeds uitgevoerde en geplande maatregelen	27

1. Algemeen

1.1 Doelstelling van de duurzaamheidsagenda

Voor u ligt de Duurzaamheidsagenda van de gemeente Heusden. De Duurzaamheidsagenda is de eerste beleidsnota van de gemeente Heusden waarin op gestructureerde, overzichtelijke manier inzicht wordt gegeven in de stand van zaken met betrekking tot de maatregelen en resultaten op het gebied van duurzaamheid. Ook wordt in deze notitie vermeld welke duurzaamheidsmaatregelen de gemeente Heusden wil uitvoeren om haar ambitie en doelstellingen te bereiken.

Hoewel op dit moment in de gemeente Heusden al veel gedaan en bereikt wordt op het gebied van duurzaamheid is dit niet altijd voor iedereen bekend. Er is geen totaaloverzicht van alle duurzaamheidsmaatregelen aanwezig; de maatregelen die worden uitgevoerd of die zijn opgenomen in de planning, zijn onderdeel van diverse beleidsplannen en/of uitvoeringsprogramma's. Er is geen overkoepelend kader. Deze Duurzaamheidsagenda is opgesteld om een inzicht te geven in de uitgevoerde en voorgenomen activiteiten van de gemeente Heusden in het nastreven van duurzaamheid.

1.2 Begrippen

Duurzame ontwikkeling

Er bestaan vele definities over wat duurzame ontwikkeling is. Meestal wordt gerefereerd aan het werk van de commissie-Brundtland die in 1987 in het rapport "Our common future" duurzame ontwikkeling als volgt omschreef:

'Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder daarbij de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te kunnen voorzien te beperken.'

Centraal in deze definitie staat de mens of, beter gezegd, de behoeften van de mens.

People, planet, profit

Het kenniscentrum Telos, dat zich bezig houdt met duurzame ontwikkelingsprocessen in Brabant, heeft deze definitie uitgebreid met een zogeheten driekapitalenmodel. Hierin wordt een onderscheid gemaakt tussen het economische, ecologische en sociaal-culturele kapitaal. Volgens Telos kan duurzame ontwikkeling worden opgevat als een ontwikkelingsproces gericht op het bevorderen van een evenwichtige groei (in balans) van de veerkracht en kwaliteit van de natuur (het ecologisch kapitaal ofwel "Planet"), van het lichamelijke en geestelijke welzijn van mensen (het sociaal-cultureel kapitaal ofwel "People") en een gezonde economische ontwikkeling (het economisch kapitaal ofwel "Profit").

In de "Duurzaamheidbalans 2006" heeft Telos deze kapitalen verder uitgewerkt. Ieder kapitaal is opgebouwd uit een aantal voorraden. De indeling van de voorraden ziet er als volgt uit.

Sociaal-cultureel (People)

Solidariteit, burgerschap, identiteit en diversiteit, veiligheid, woonomgeving, gezondheid, onderwijs, kunst en cultureel erfgoed

Ecologie (Planet)

Natuur, bodem, grondwater, lucht, oppervlaktewater, delfstoffen, landschap

Economie (Profit)

Arbeid, kapitaal, kennis, grond- en hulpstoffen, ruimtelijke vestigingsvoorwaarden, economische structuur

Duurzaamheid

Om deze duurzaamheidsagenda op eenduidige manier te kunnen interpreteren en zeker te stellen dat bij de discussie over duurzaamheid wordt gesproken over hetzelfde onderwerp, is het belangrijk om duidelijk te stellen wat de gemeente Heusden onder duurzaamheid verstaat:

Duurzaamheid houdt in dat bij alle ontwikkelingen, beleid, plannen en activiteiten een optimale balans gezocht wordt tussen de sociale, ecologische en economische gevolgen daarvan, ofwel de consequenties voor 'people', 'planet' en 'profit'. Duurzaamheid houdt ook solidariteit in. Solidariteit tussen huidige en toekomstige generaties. Onze huidige welvaart mag er niet toe leiden dat we onze kinderen met enorme problemen (zoals een vervuild milieu of grote financiële schulden) opzadelen. Maar ook solidariteit tussen bevolkingsgroepen, zowel binnen onze gemeente als met de rest van de wereld (bijvoorbeeld door vrijere en dus eerlijkere handel).

Het duurzaam ontwikkelen van omgeving, producten, woningen, etc. is niet per definitie duurder. Het is eerder een kwestie van het gebruiken van het gezond verstand. Veel investeringen in duurzaamheid verdienen zichzelf op termijn terug. En door eenvoudigweg slim te ontwerpen wordt vaak al automatisch rekening gehouden met duurzaamheid, zonder extra kosten.

1.3 Nederlandse overheid

1.3.1 NMP4

De Nederlandse overheid heeft grote ambities op het gebied van duurzaamheid. Het Ministerie van VROM heeft het begrip uitgewerkt in het vierde Nationale Milieubeleidsplan (NMP4) en daarin de ambitie uitgesproken dat Nederland in 2030 een duurzame samenleving is.

Zo wil het kabinet bijvoorbeeld van Nederland één van de schoonste en zuinigste energielanden in Europa maken. Dit moet zijn gerealiseerd in 2020. Ook heeft Nederland het Verdrag inzake Biologische Diversiteit (CBD) ondertekend.

1.3.2 SLoK

Daarnaast heeft het Ministerie van VROM onlangs de regeling 'Stimulering van Lokale Klimaatinitiatieven (SLoK)' gepubliceerd. Aan het Gemeentefonds en Provinciefonds zijn middelen toegevoegd, gericht op stimulering van gemeentelijke en provinciale klimaatinitiatieven. Gemeenten kunnen in aanmerking komen voor een uitkering uit het Gemeentefonds wanneer zij een aantal maatregelen uitvoeren uit de zogenaamde Prestatiekaart. De uitwerking van de pijler 'Klimaat' is gebaseerd op deze Prestatiekaart.

In de begroting van 2009 zijn de middelen om te komen tot gemeentelijk klimaatbeleid reeds opgenomen. Hiermee is de belangrijkste voorwaarde voor een aanvraag van de SLoK-uitkering vervuld. Parallel aan het besluitvormingstraject rond deze duurzaamheidsagenda wordt de aanvraagprocedure in gang gezet om te voorkomen dat de aanvraag te laat wordt ingediend en de regeling al overvraagd is.

1.4 Opzet van de duurzaamheidsagenda

Deze duurzaamheidsagenda heeft de vorm van een discussienota waarin kaders worden gesteld waarbinnen de gemeente Heusden haar duurzaamheidsambitie en -doelstellingen wil verwezenlijken. De kaders zijn opgenomen in de vorm van pijlers. Alle pijlers zijn uitgewerkt met concrete plannen en doelstellingen.

Aan de gemeenteraad worden voor de meeste doelstellingen kaderstellende keuzes voorgelegd. Voor de pijler 'Klimaat' zijn deze keuzes afgeleid van de Prestatiekaart uit de SLoK-regeling ('actief', 'voorlopend' of 'innovatief'). De vastgestelde doelstellingen zullen later verder worden geconcretiseerd in het uitvoeringsprogramma dat begin 2009 zal worden opgesteld.

1.5 Looptijd

De duurzaamheidsagenda vormt het kader van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Heusden en heeft geen vastgestelde looptijd. Jaarlijks zal een uitvoeringsprogramma worden opgesteld waarbij nieuwe inzichten en verdergaande ontwikkelingen worden meegenomen. Dit uitvoeringsprogramma komt ook in de plaats van het milieuprogramma. In het jaarlijks op te stellen duurzaamheidsjaarverslag zullen de bereikte resultaten uit het uitvoeringsprogramma van de duurzaamheidsagenda worden gerapporteerd.

Van belang is dat de doelstellingen die worden genoemd bij de pijler 'Klimaat' een looptijd van 4 jaar hebben. De SLoK-regeling is hier namelijk op gebaseerd: in de aanvraag om een SLoK-uitkering moet aannemelijk worden gemaakt dat de doelstelling na 4 jaar is behaald.

1.6 Meten

Het meten van de resultaten van de maatregelen uit het uitvoeringsprogramma en daarmee het bereiken van de ambitie en doelstellingen gebeurt aan de hand van de gekozen prestatie-indicatoren.

Daarnaast wordt de, door het Centrum voor Internationale Samenwerking (COS) ontwikkelde, Duurzaamheidsmeter gebruikt als benchmark-instrument om te bepalen hoe Heusden het als duurzame gemeente doet in vergelijking met andere gemeenten. De gemeente Heusden heeft in 2007 de vragenlijsten duurzaam inkopen (gegevens uit 2006), klimaat & water (gegevens uit 2005) en sociaal & mondiaal (gegevens uit 2005) ingevuld. De scores in procenten waren respectievelijk 18%, 20% en 28%.

Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling om het verhogen van deze scores als doel te stellen. Hiermee bestaat het risico dat het verhogen van de score de doelstelling wordt en niet het bereiken van de geformuleerde ambitie en duurzaamheidsdoelstellingen. Het invullen van de duurzaamheidsmeter geeft echter wel een beeld over de vooruitgang die wordt geboekt in het nastreven van de duurzaamheidsambitie en -doelstellingen. In bijlage 1 zijn, naast de scores uit 2005/2006, ook de huidige stand van zaken en de plannen vermeld.

2. Ambitie

De ambitie van de gemeente Heusden is om een duurzame gemeente te zijn, waarin niet alleen aandacht is voor het 'hier' en 'nu' maar ook voor het 'daar' en 'later'. De gemeente Heusden wil zorg dragen voor een omgeving waarin het prettig wonen, werken en recreëren is, maar onze huidige welvaart mag niet ten koste gaan van die in andere delen van de wereld of van toekomstige generaties.

In het coalitieprogramma van het college is al aandacht geschonken aan duurzaamheid en dan in het bijzonder aan duurzaam bouwen. Het volgende is hierin opgenomen:

“Hoogste prioriteit wordt gegeven aan het duurzaam bouwen in onze gemeente. Daarin wil onze gemeente mee voorop lopen en dus stimuleren. Dat is investeren op de toekomst én op termijn goed voor de portemonnee van de bewoners.”

Zoals ook in de Kadernota Subsidiebeleid is aangegeven zorgt een duurzame gemeente ervoor dat bij alle beleidsbeslissingen, projecten en activiteiten gezocht wordt naar een optimale balans tussen 'people', 'planet' en 'profit'. De nadruk van deze Duurzaamheidsagenda ligt op de ecologische aspecten (planet). De sociale aspecten, voor zover betrekking hebbend op de lokale situatie, komen aan de orde in de Kadernota Subsidiebeleid. De economische pijler heeft zijn weerslag reeds gevonden in het Sociaal-Economisch plan, maar de 'profit'-aspecten zullen, waar relevant, ook verweven worden in deze duurzaamheidsagenda.

Deze Duurzaamheidsagenda is opgezet rond de vier belangrijkste pijlers waarop de gemeente Heusden haar ambities wil realiseren, namelijk:

- Klimaat
- Biodiversiteit (incl. natuur en landschap)
- Kwaliteit van bodem, water en lucht
- Mondiale solidariteit

In de navolgende paragrafen worden de genoemde pijlers verder uitgewerkt. Per pijler wordt aangegeven wat onze ambities zijn, welke doelen we willen bereiken, wat we daarvoor nu al doen en wat we nog meer van plan zijn.

3. Klimaat

3.1 Inleiding

Door het broeikaseffect verandert het klimaat. Nederland heeft zich verplicht om tussen 2008 en 2012 de uitstoot van broeikasgassen met 6% te verminderen ten opzichte van 1990. Daarbij zet Nederland vooral in op energiebesparing en duurzame energie om de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te verminderen.

Het Rijk en de gemeenten spreken in het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011 af om zich gezamenlijk in te spannen voor een schoner, zuiniger en duurzamer Nederland. Een uitgangspunt van het Klimaatakkoord is dat het Rijk en de gemeenten bij hun beleid prioriteit geven aan het inspelen op klimaatverandering en het realiseren van ambitieuze effectieve initiatieven.

In het zogeheten lente-akkoord van 22 april 2008 hebben de ministers Vogelaar en Cramer en NEPROM, NVB en Bouwend Nederland afspraken gemaakt over energiegebruik in nieuwe woningen. Het doel is dat het energiegebruik in nieuwe woningen en andere gebouwen in 2015 de helft lager is dan in 2008.

Vanaf 1 januari 2008 moeten eigenaren van woningen en andere gebouwen bij verkoop of verhuur een energielabel overhandigen aan de koper/huurder. Particuliere verhuurders dienen ook vanaf 1 januari 2008 een energielabel te overhandigen. Voor huurwoningen van een woningcorporatie geldt als ingangsdatum 1 januari 2009. Het label geeft de energiezuinigheid aan in de klassen A t/m G. Een woning met het A-label is het energiezuinigst en met het G-label het minst zuinig.

3.2 Wat willen we bereiken?

De Gemeente Heusden wil haar bijdrage leveren aan de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen waaraan de Nederlandse overheid zich verbonden heeft en gaat verbinden. We doen nu geen uitspraak over het jaar waarin de gemeente 'klimaatneutraal' moet zijn of met hoeveel procent de CO₂-uitstoot in tweeduizend-zoveel moet zijn teruggedrongen, maar gaan maximaal inzetten op energiebesparing en de verschuiving van fossiele brandstoffen naar duurzame energiebronnen.¹

Aan deze ambitie geven we concreet invulling aan de hand van de Prestatiekaart van de SLoK-regeling. Daarin worden verschillende ambitieniveaus aangegeven: actief, voorlopend en innovatief. Om voor de regeling in aanmerking te komen moet een minimaal aantal punten gescoord worden. De doelstellingen die haalbaar worden geacht en daarmee als input dienen voor de aanvraag zijn vet gedrukt². Desgewenst kan de raad hierin wijzigingen aanbrengen, mits het voor de regeling benodigde aantal punten gewaarborgd blijft.

---

¹ Een aantal grote gemeenten heeft de ambitie uitgesproken om in tweeduizend-zoveel klimaatneutraal te zijn. Na een inventarisatie heeft de gemeente 's-Hertogenbosch echter recent geconcludeerd dat het niet lukt om die ambitie in 2025 waar te maken.

² De kans bestaat dat met de gekozen doelstellingen een hoger puntenaantal wordt gerealiseerd dan het minimum benodigd aantal punten om voor een SLoK-uitkering in aanmerking te komen. In dat geval zal in de SLoK-aanvraag het minimum aantal punten worden aangehouden. De gekozen doelstellingen (van een eventueel hoger ambitieniveau) in deze duurzaamheidsagenda zullen echter leidend zijn voor uitvoering in de praktijk.

De genoemde begrippen (EPC, EPN en EPL) worden in bijlage 2 toegelicht.

Eigen gebouwen

Eigen gebouwen, nieuwbouw

- A. Realisatie met een 20% verscherpte EPC;
- V. Realisatie met een 50% verscherpte EPC;**
- I. Minimaliseren van de energievraag en duurzaam opwekken en/of inkopen van de resterende energievraag (energieneutraal).
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Eigen gebouwen, verbouw

- A. Energiebesparing 2% per jaar én 40% opwekking en/of inkoop van duurzame energie;
- V. Energiebesparing 3% per jaar én 70% opwekking en/of inkoop van duurzame energie;
- I. Energiebesparing 4% per jaar én 100% opwekking en/of inkoop van duurzame energie (energieneutraal).**
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Woningen

Handhaving EPC

- A. Toetsing van EPC-berekeningen en toezicht op de EPN op de bouwplaats bij 40% van de bouwvergunningen;
- V. Toetsing van EPC-berekeningen en toezicht op de EPN op de bouwplaats bij 70% van de bouwvergunningen;
- I. Toetsing van EPC-berekeningen en toezicht op de EPN op de bouwplaats bij 90% van de bouwvergunningen;
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.**

Nieuwbouw

- A. Realiseren van woningen met een 10% verscherpte EPC én realiseren van een EPL van 7,0 tot 8,0 bij woningbouwprojecten met meer dan 200 woningen;
- V. Realiseren van woningen met een 25% verscherpte EPC én realiseren van een EPL van 8,0 tot 9,0 bij woningbouwprojecten met meer dan 200 woningen;
- I. Realiseren van woningen met een 75% verscherpte EPC of realiseren van energieneutrale woningen én realiseren van een EPL van 7,0 tot 10,0 bij woningbouwprojecten met meer dan 200 woningen;**
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Bestaande woningvoorraad

- A. Verbeteren van de energetische kwaliteit van de woningvoorraad, uitgedrukt in het Energielabel, met gemiddeld 1% per jaar;
- V. Verbeteren van de energetische kwaliteit van de woningvoorraad, uitgedrukt in het Energielabel, met gemiddeld 2% per jaar;**
- I. Verbeteren van de energetische kwaliteit van de woningvoorraad, uitgedrukt in het Energielabel, met gemiddeld 4% per jaar of realiseren van energieneutrale woningen (binnen voorbeeldprojecten);
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Utiliteitsgebouwen

Handhaving EPC

- A. Toetsing van EPC-berekeningen en toezicht op de EPN op de bouwplaats bij 40% van de bouwvergunningen;
- V. Toetsing van EPC-berekeningen en toezicht op de EPN op de bouwplaats bij 70% van de bouwvergunningen;
- I. Toetsing van EPC-berekeningen en toezicht op de EPN op de bouwplaats bij 90% van de bouwvergunningen;
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.**

Nieuwbouw

- A. Realiseren van utiliteitsgebouwen met een 10% verscherpte EPC;
- V. Realiseren van utiliteitsgebouwen met een 25% verscherpte EPC;**
- I. Realiseren van utiliteitsgebouwen met een 75% verscherpte EPC of realiseren van energieneutrale utiliteitsgebouwen;
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Bestaande gebouwen

- A. Verbeteren van de energetische kwaliteit van de utiliteitsgebouwen, uitgedrukt in het Energielabel, met gemiddeld 1% per jaar;
- V. Verbeteren van de energetische kwaliteit van de utiliteitsgebouwen, uitgedrukt in het Energielabel, met gemiddeld 2% per jaar;**
- I. Verbeteren van de energetische kwaliteit van de utiliteitsgebouwen, uitgedrukt in het Energielabel, met gemiddeld 4% per jaar;
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Openbare verlichting

- A. Energiebesparing 2% per jaar én 40% opwekking en/of inkoop van duurzame energie;
- V. Energiebesparing 3% per jaar én 70% opwekking en/of inkoop van duurzame energie;
- I. Energiebesparing 4% per jaar én 100% opwekking en/of inkoop van duurzame energie (energieneutraal).**
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Gemeentelijk wagenpark, dienstreizen en woon-werkverkeer

- A. 5% besparing op fossiele brandstoffen en/of inkoop van duurzame brandstoffen;
- V. 10% besparing op fossiele brandstoffen en/of inkoop van duurzame brandstoffen;**
- I. 20% besparing op fossiele brandstoffen en/of inkoop van duurzame brandstoffen.
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Bedrijventerreinen

- A. Structurele samenwerking met bedrijven op een bedrijventerrein, gericht op minimaal 2% energiebesparing en/of opwekking van duurzame energie;
- V. Structurele samenwerking met bedrijven op een bedrijventerrein, gericht op minimaal 3% energiebesparing en/of opwekking van duurzame energie;
- I. Structurele samenwerking met bedrijven op een bedrijventerrein, gericht op minimaal 4% energiebesparing en/of opwekking van duurzame energie;**
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Grootschalige en/of collectie duurzame energie-opties

- A. 3% van de energie die binnen de gemeentegrenzen wordt gebruikt wordt duurzaam opgewekt en geleverd via grootschalige en/of collectieve opties zoals windenergie, energie uit biomassa, energie uit waterkracht of warmte/koudeopslag;
- V. 5% van de energie die binnen de gemeentegrenzen wordt gebruikt wordt duurzaam opgewekt en geleverd via grootschalige en/of collectieve opties zoals windenergie, energie uit biomassa, energie uit waterkracht of warmte/koudeopslag;
- I. **10% van de energie die binnen de gemeentegrenzen wordt gebruikt wordt duurzaam opgewekt en geleverd via grootschalige en/of collectieve opties zoals windenergie, energie uit biomassa, energie uit waterkracht of warmte/koudeopslag;**
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Bewonersgedrag

- A. 5% van de huishoudens vertoont energiezuinig gedrag: het toepassen van niet-woninggebonden energiebesparende maatregelen, de aanschaf van energiezuinige apparatuur (A-label) en de inkoop van 100% duurzame elektriciteit;
- V. **10% van de huishoudens vertoont energiezuinig gedrag: het toepassen van niet-woninggebonden energiebesparende maatregelen, de aanschaf van energiezuinige apparatuur (A-label) en de inkoop van 100% duurzame elektriciteit;**
- I. 20% van de huishoudens vertoont energiezuinig gedrag: het toepassen van niet-woninggebonden energiebesparende maatregelen, de aanschaf van energiezuinige apparatuur (A-label) en de inkoop van 100% duurzame elektriciteit.
- X. De prestatie wordt niet uitgevoerd.

Verkeer en vervoer bevolking en bedrijven

- A. Besparing en/of verduurzaming brandstoffen met 1% per jaar;
- V. Besparing en/of verduurzaming brandstoffen met 2% per jaar;
- I. Besparing en/of verduurzaming brandstoffen met 4% per jaar.
- X. **De prestatie wordt niet uitgevoerd.**

3.2 Wat doen we al?

- In de beide gemeentehuizen wordt gebruik gemaakt van groene stroom.
- Het gemeentehuis in Vlijmen beschikt over een aantal zonnepanelen.
- Op de nieuwe gemeentewerf in Drunen zijn diverse duurzaamheidsmaatregelen uitgevoerd. Zo zijn er energiebesparende, isolerende en emissiereducerende maatregelen getroffen en wordt regenwater hergebruikt.
- Bij diverse gemeentelijke sportlocaties zijn eveneens energiebesparende maatregelen getroffen.
- In mei 2006 heeft de gemeente Heusden samen met de gemeenten van regio 's-Hertogenbosch, Provincie Noord Brabant en de woningbouwcorporaties het convenant "Energiebesparing in de bestaande bouw" ondertekend.
- Inwoners van de gemeente Heusden kunnen voor energiebesparende maatregelen en duurzame energie een subsidie aanvragen via het Vlagheidefonds en via Brabant Bespaart. Deze twee fondsen zijn bij niet veel inwoners bekend en er wordt dan ook relatief weinig gebruik van gemaakt: in 2007 heeft 1 inwoner subsidie gekregen via het Vlagheidefonds en 3 inwoners via Brabant Bespaart.
- De openbare verlichting, de verkeersregelinstallaties en de pomp en rioolgemaal worden voorzien van groene stroom.
- In 2007 zijn in Vlijmen, Nieuwkuijk en Haarsteeg energiezuinige armaturen toegepast in de openbare verlichting. De armaturen zijn voorzien van een dimunit en makkelijk

te recycleren. Gemiddeld wordt hiermee een energiebesparing van ca. 35 % behaald. Ook de lichtvervuiling wordt met deze armaturen teruggedrongen.

- De verlichting langs de gebiedsontsluitingswegen wordt om 24.00 uur gedimd naar 50% van het oorspronkelijk niveau.
- In 2007 is besloten om alleen nog lichtmasten te kopen die CO2-neutraal zijn.
- In 2008 zijn, als proef, 20 lichtmasten met groene LED-verlichting geplaatst op de Inlaagdijk in Haarsteeg.
- Op 1 januari 2008 is diftar bij de afvalinzameling ingevoerd. Door een betere afvalscheiding hoeft minder afval te worden verbrand, wat leidt tot een vermindering van de uitstoot van gassen. Een toename van de hoeveelheid gescheiden ingezameld gft-afval leidt tot CO2-reductie doordat dit gft-afval wordt gecomposteerd.

3.3 Wat zijn we nog meer van plan?

- Het gemeentelijk wagenpark wordt doorgelicht op brandstofverbruik en uitstoot van schadelijke stoffen, op basis waarvan een vervangingsplan wordt opgesteld.
- Alle openbare gemeentelijke gebouwen worden doorgelicht op brandstofverbruik en isolatie en voorzien van een energielabel. Op basis daarvan worden energiebesparende maatregelen getroffen.
- Er wordt onderzocht of het mogelijk is om, als pilot, een aantal (kleine) windmolens te plaatsen bij gemeentelijke (sport)accommodaties die met name een voorbeeld- en voorlichtingsfunctie hebben.
- De gemeente denkt en werkt mee aan initiatieven van bedrijven en particulieren voor de opwekking van duurzame energie (bv. windenergie, zonne-energie, 2^e generatie biobrandstoffen, biovergassing).
- Het 'energiehuis', een voorlichtingsstand ontwikkeld door de Universiteit Eindhoven, wordt gedurende een bepaalde periode geplaatst in een gemeentelijke accommodatie die veel bezoekers trekt (duurzame driehoek project).
- Burgers en bedrijven worden op een innovatieve manier geïnformeerd en voorgelicht over ons klimaatbeleid en wat zij daar zelf aan bij kunnen dragen.
- Geerpark als duurzame woonwijk (proeftuinproject provincie Noord-Brabant) met onder andere sterk verscherpte EPC-norm (0,0 tot 0,4), CO2-neutraal en groene gevels / groene daken.
- Mogelijke toepassing grootschalige koude-warmte-opslag (KWO) in Centrumplan Vlijmen.
- Het EU-project voor energiebesparende maatregelen in historische kernen (Vesting Heusden).
- Na evaluatie uitbreiding LED-lampen in openbare verlichting.
- Dimmen openbare verlichting in de kernen na 24.00 uur naar 50%.
- Bij nieuwbouwplannen wordt waar mogelijk het Cradle-to-Cradle concept toegepast.
- In 2009 zal worden onderzocht of het mogelijk is om particulieren nog verder te stimuleren om duurzaam te bouwen door het verstrekken van subsidies.
- De mogelijkheden tot het stimuleren van de biologische landbouw zullen worden onderzocht.

4. Biodiversiteit (incl. natuur en landschap)

4.1 Inleiding

Gezond voedsel en medicijnen, frisse lucht en schoon water, bescherming tegen natuurrampen en het genieten van een boswandeling in de lente: zonder biodiversiteit is ons leven nauwelijks voor te stellen en een stuk onaangenaam. Biodiversiteit is in feite de verzamelnaam voor de grote verscheidenheid aan micro-organismen, dieren- en plantensoorten.

Omdat we steeds meer gebruik maken van ecosystemen (bossen, moerassen, zeeën) en natuurlijke rijkdommen, gaat biodiversiteit verloren in een alarmerend tempo. We zien nu al dat ecosystemen ontregeld raken en dat dit negatieve gevolgen heeft voor menselijk welzijn. Deze gevolgen zullen toenemen als we geen actie ondernemen om biodiversiteit te beschermen en duurzaam te gebruiken.

Daarom hebben de Europese landen in 2001 afgesproken om het biodiversiteitsverlies in 2010 te stoppen. Om mee te helpen deze doelstelling te behalen, is in 2004 de Europese Countdown 2010 campagne gestart.

4.2 Wat willen we bereiken?

Ook de gemeente Heusden heeft in juni 2007 de verklaring Countdown 2010 getekend, tezamen met de andere partners (gemeenten, provincie en waterschappen) in de Duurzame Driehoek. Met twee Natura 2000-gebieden binnen onze gemeentegrenzen kunnen wij hierin een grote rol vervullen. Enerzijds is er het unieke landschap van de Loonse en Drunense Duinen, maar nog belangrijker uit het oogpunt van biodiversiteit is het Vlijmens Ven dat, samen met de Moerputten en het Bossche Broek, een uniek ecosysteem vormt. Daarnaast liggen er ten noorden van de A59, die in termen van biodiversiteit en migratie van soorten een grote barrière vormt, nog diverse natte natuurplekjes (Sompden en Zooslagden, Haarsteegse Wiel en Hooibroeken) en natuurlijk de Maas.

We willen er de komende jaren voor gaan zorgen dat de verschillende natuurgebieden binnen en net buiten onze gemeente met elkaar verbonden worden. Daarmee kunnen we ervoor zorgen dat soorten zich gemakkelijker kunnen verplaatsen waardoor het risico van uitsterven sterk verminderd wordt. Daarnaast willen we ervoor zorgen dat de natuur meer een onderdeel wordt van onze bebouwde omgeving zodat mensen er (nog) dichterbij huis van kunnen genieten.

4.3 Wat doen we al?

- In juni 2007 heeft de gemeente Heusden de verklaring Countdown 2010 ondertekend. De intentie van Countdown 2010 is om het biodiversiteitsverlies in 2010 te stoppen.
- De aankoop en inrichting van natte Ecologische VerbindingsZones (EVZ's) is, samen met Waterschap Aa en Maas opgestart (Koningsvliet, Bossche Sloot, Luisbroekse weterring en Loonse Vaart).
- Ruilverkaveling (3^e fase) met als doel, naast agrarische structuurversterking, de aankoop van de EVZ's en natte natuurplekjes te versnellen.
- Vrijwillige kavelruil De Margriet (realisatie Ecologische HoofdStructuur (EHS) en natuurversterking).

- Partner in de Groene Delta, ter versterking van de groene ring rondom 's-Hertogenbosch (aankopen EVZ's en EHS, restauratie Venkantbrug en wandel- en fietsroutenetwerk).
- Verkoop van ruim 100 hectare in de EHS aan Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.
- Aangepast bermbeheer bij Ruidigerdreef en omstreken (leefgebied pimpernelblauwtje).
- In het kader van onze deelname aan de Duurzame Driehoek is een ecologisch knooppunt gerealiseerd bij de Haarsteegse Wiel. Via informatiepanelen wordt aandacht geschonken aan het belang van ecologische verbindingzones en daarom worden deze gesitueerd op plaatsen waar deze belangrijke toeristische routes kruisen.

4.4 Wat gaan we nog meer doen?

- Groene Rivier Plus: om de hoogwaterproblematiek rondom 's-Hertogenbosch op te lossen wordt geopteerd voor de variant waarbij de A59 ten oosten van Vlijmen op poten komt te staan. Hierdoor kan niet alleen het water van Dommel en Aa eens in de zoveel jaar van zuid naar noord richting de Maas stromen, maar deze brede onderdoorgang kan tevens continu gebruikt worden door mens en dier.
- Als de brug van de A59 over het Drongelens Kanaal over enkele jaren vervangen moet worden is het plan om de nieuwe brug langer te maken. Hierdoor worden de noord- en zuidzijde van de Baardwijkse Overlaat ook over land aan elkaar gekoppeld teneinde meer migratie van soorten mogelijk te maken.
- Naast bovengenoemde landschapsecologische zones worden in de concept-structuurvisie meer mogelijkheden gecreëerd voor nieuwe natuur en versterking van het landschap: landgoederenzones (ten noorden van Haarsteeg en ten zuidoosten van Drunen), toeristisch-recreatieve as tussen de vesting Heusden en de Loonse en Drunense Duinen (via Land van Ooit), groene bufferzone tussen Haarsteeg en Vlijmen, herstel van het Oude Maasje tussen Oudheusden en Herpt en versterking van de dijkenstructuur.
- De gemeente Heusden werkt samen met de gemeenten Vught, Haaren, Oisterwijk en Tilburg aan een Gebiedsgericht UitvoeringsProgramma (GUP) ter uitvoering van het provinciale stimuleringskader groene en blauwe diensten. Het is de bedoeling dat op basis van dit GUP vanaf 2009 subsidies verstrekt gaan worden aan particuliere grondeigenaren in het landelijk gebied voor aanleg, beheer en onderhoud van landschapselementen (zoals houtwallen, amfibieënpoelen en bloemrijke akkerranden) en recreatieve paden.
- In het kader van onze deelname aan de Duurzame Driehoek wordt meegedaan aan het project 'Adopteer soorten'. Hierbij wordt een dier- of plantensoort gekozen waaraan extra aandacht wordt geschonken om deze te beschermen danwel de populatie te vergroten. In Heusden is gekozen voor het pimpernelblauwtje omdat het Vlijmens Ven en de Moerputten de enige plekken zijn in West-Europa waar deze vlindersoort nog voorkomt.
- In het kader van onze deelname aan de Duurzame Driehoek wordt meegedaan aan het project 'Biodiversiteit in de achtertuin'. Hierbij wordt aan inwoners, via een huis-aan-huis verspreide krant, uitleg gegeven over het begrip biodiversiteit en wat men daar zelf aan kan bijdragen.
- Binnen het proeftuinproject Geerpark is biodiversiteit één van de leidende thema's. De opzet van de wijk is erop gericht om de natuur onderdeel te laten zijn van de wijk (autochtone beplanting, ecologische oevers, ondoordringbare vegetatie als nestgelegenheid voor vogels en andere dieren, gevelbegroeiing, vegetatiedaken).

5. Kwaliteit bodem, water en lucht

5.1 Inleiding

De kwaliteit van bodem, water en lucht is belangrijk voor mens, dier en natuur en moet daarom in stand worden gehouden. Om dat te bewerkstelligen heeft de gemeente Heusden in 2008 het bodembeleidsplan vastgesteld, in 2007 het luchtkwaliteitsplan en zal eind 2008 het waterplan ter kennisname aan de raad worden aangeboden. De doelen en maatregelen zoals hieronder weergegeven zijn grotendeels van deze beleidsplannen afgeleid.

5.2 Wat willen we bereiken?

De bodem is de basis van allerlei maatschappelijke activiteiten, zoals wonen, werken en recreëren. Deze activiteiten stellen eisen aan de kwaliteit van de bodem. Om deze diverse vormen van bodemgebruik in de toekomst mogelijk te houden willen we de bodem beschermen, beheren en waar nodig schoonmaken.

Bij de kwaliteit van water kan men denken aan grondwater, oppervlaktewater, rioolwater en drinkwater. Aangezien het toch vaak om hetzelfde water gaat zullen de maatregelen die positief zijn voor de ene soort (op termijn) ook gunstig uitpakken voor de andere soorten. Daarom worden de maatregelen verder niet onderscheiden naar deze verschillende verschijningsvormen. Uitgangspunt is dat 'voorkomen beter is dan genezen'. Het is beter, en goedkoper, om ervoor te zorgen dat er geen verontreinigende stoffen in het water komen dan het er later weer uit te zuiveren.

Luchtkwaliteit, en dan met name een hoge concentratie fijnstof, heeft directe negatieve gevolgen voor de gezondheid. Anders dan de CO₂-uitstoot, die vooral mondiale gevolgen heeft in termen van klimaatverandering, is fijnstof een lokaal probleem dat zich vooral voordoet rond drukke wegen en intensieve veehouderijen (met name pluimvee). Het terugdringen van het gebruik van fossiele brandstoffen biedt een oplossing voor beide problemen, maar daarnaast zijn er specifieke maatregelen mogelijk die de luchtkwaliteit ter plaatse verbeteren. Het doel is niet het terugdringen van de concentraties fijnstof tot onder de norm. Aangezien ook beneden de grenswaarden sprake blijft van negatieve gezondheidseffecten moet het streven erop gericht zijn de concentraties zo ver mogelijk te minimaliseren als economisch verantwoord is.

5.3 Wat doen we al?

Bodem

- Op 15 april 2008 is het bodembeleidsplan 2007-2010 vastgesteld, met daarin de visie van de gemeente Heusden op duurzaam bodemgebruik en een uitgewerkt uitvoeringsprogramma.
- Bij elk ruimtelijk ontwikkelingsproject wordt beoordeeld of en hoe het aspect bodem wordt meegenomen.
- Bij gemeentelijke bouwprojecten wordt nagegaan in hoeverre koude-warmte-opslag (KWO) tot de mogelijkheden behoort.
- Bij particuliere projecten wordt KWO gestimuleerd door voorlichting te geven.
- Bij elk nieuw bestemmingsplan of ZPP wordt gecheckt op archeologie, minimaal via de cultuurhistorische waardenkaart van de provincie.
- Toepassen nieuw saneringscriterium en –doelen uit Wet Bodembescherming.

- Voor uitvoeren van bodemwerkzaamheden worden alleen opdrachten verstrekt aan daarvoor erkende instanties (Kwalibo).

Water

- Het gemeentelijk waterplan, waarin aandacht wordt geschonken aan baggeren, onkruidbestrijding, riolering, duurzamer omgaan met (afval)water en water in RO-processen, zal eind 2008 ter kennisname aan de raad worden aangeboden. Ook vragen we dan krediet om een aantal projecten nader te onderzoeken op uitvoeringskosten en uitvoeringsstrategie. Dit onderzoek is gepland in 2009 met als doel vaststelling van het waterplan in 2010.
- In de waterwingebieden ten zuiden van Vlijmen/Nieuwkuijk (ongeveer 10 procent van het te onderhouden grondgebied) worden de groenvoorzieningen en verhardingen sinds 2007 volledig chemievrij onderhouden. In 2008 wordt 25 procent van het te onderhouden grondgebied chemievrij onderhouden. In het kader van de Duurzame Driehoek is dit voorjaar een intentieverklaring getekend om in 2010 te stoppen met het gebruik van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen op verhardingen.
- In diverse wijken wordt regenwater gescheiden (afgekoppeld) van het huishoudelijk afvalwater. Dit gebeurt door infiltratie in de bodem of het afvoeren naar oppervlaktewater.
- In het kader van de invoering van de Wet Ammoniak en Veehouderij (WAV) zijn door de gemeente Heusden twee extra beschermingsgebieden aangedragen, te weten het Nieuwkuijkse Bosje en Sompen en Zooslagen.

Lucht

- Op 6 november 2007 is het Luchtkwaliteitsplan vastgesteld met daarin de bestaande situatie, die in 2010 en 2015 zonder specifiek lokaal beleid en de maatregelen zoals opgenomen in het Actieplan Luchtkwaliteit.
- Doortrekken parallelstructuur bij het Land van Ooit waardoor de verkeersdruk op met name de Bosscheweg, Nieuwkuijkseweg en Onsenoortsestraat afneemt.
- Bij de aankoop van gemeentelijke voertuigen is de invloed op de luchtkwaliteit een belangrijk criterium (roetfilter en/of Euro4-motor).
- Samen met de Actiegroep 'Hoor de A59' hebben we bij de minister van Verkeer en Waterstaat gepleit voor een snelheidsverlaging op de A59. Deze tijdelijke maatregel wordt eind 2008 ingevoerd.
- Samen met tien andere gemeenten in de regio Den Bosch heeft Heusden in 2008 een Regionaal Fietsplan ontwikkeld waarin zij zich gezamenlijk inspannen voor een fietsnetwerk met betere voorzieningen zoals verbreding, verharding, verlichting, bewegwijzering en voorrangsregeling van de fietspaden.
- Bij vergunningverlening en controle wordt aandacht besteed aan het terugdringen van de fijnstofemissie via de wettelijke normen maar ook door te wijzen op de subsidiemogelijkheden voor luchtwassers.

5.4 Wat zijn we nog meer van plan?

Bodem

- Ontwikkelen specifieke grondlaagtoets voor de gemeente Heusden.
- Inventarisatie k-waarden (waterdoorlatendheid) van de verschillende bodemtypen in Heusden en deze opnemen als kaartlaag in BIS.
- Opstellen bodemfunctieklassenkaart om toepassing van baggerspecie van verschillende kwaliteiten mogelijk te maken.
- Resultaten van archeologische (veld)onderzoeken opnemen in BIS.

- Onderzoek of het gewenst is om voor bepaalde schone gebieden strengere normen vast te stellen om normopvulling te voorkomen.
- Nadere analyse concentraties koper en zink in vormzand en, indien nodig, gebiedsspecifieke normen vaststellen om hergebruik van vormzand mogelijk te maken.
- Uitvoeren bodemonderzoek bij volkstuincomplexen en burgers actief informeren over de resultaten hiervan.

Water

- In 2009 wordt het chemievrij onderhouden grondgebied uitgebreid naar 50 procent en in 2010 naar 100 procent.
- Nieuwe of gerenoveerde gemeentelijke gebouwen worden, indien mogelijk, voorzien van een groen dak.
- Er wordt beleid vastgesteld voor afkoppelen, waardoor afstromend regenwater van verhardingen op een verantwoorde wijze wordt verwerkt.
- De buffering van schoon hemelwater vindt plaats in de (bestaande) waterlopen, vijvers, retentiebekkens en in de bodem (via groenvoorzieningen, doorlatende wegverhardingen en infiltratieriolen).
- De verwerking van (niet-aangekoppeld) schoon hemelwater vindt in eerste instantie op particulier terrein plaats. Indien dit om technische redenen niet mogelijk is, zullen centrale voorzieningen welke bij voorkeur gelegen zijn in het plangebied van de ontwikkelingslocatie worden gerealiseerd.
- Bij elk nieuw woningbouwproject worden de mogelijkheden onderzocht voor toepassing van een groen dak.
- Het gebruik van uitlogende bouwmaterialen, bijvoorbeeld zinken dakgoten, is geminimaliseerd.
- Burgers en bedrijven worden actief geïnformeerd over de bijdrage die zij kunnen leveren aan een betere kwaliteit van ons water en aan waterbesparing.

Lucht

- Om de doorstroming op de A59 te bevorderen wordt de op- en afslagenstructuur en het onderliggende wegennet grondig aangepast conform de resultaten van de Corridorstudie A59. Met name het opheffen van de op- en afrit Vlijmen zal een gunstige invloed hebben op de luchtkwaliteit in het centrum van Vlijmen.
- Langs de A59 worden, met financiële ondersteuning vanuit Rijkswaterstaat en Provincie, luchtzuiverende geluidsschermen geplaatst.
- Voor het Ei van Drunen worden de mogelijkheden onderzocht tot aanleg van een transferium, onder andere voor een snelle busverbinding tussen 's-Hertogenbosch, Waalwijk en Tilburg.
- Het fietsgebruik wordt verder gestimuleerd door maatregelen in de openbare ruimte, zoals in het Regionale Fietsplan opgenomen.
- In het najaar van 2008 wordt een Milieu Efficiency Scan van het eigen wagenpark uitgevoerd.
- De backoffice van de gemeente Heusden wordt geconcentreerd op één locatie waardoor heen en weer reizen van ambtenaren tussen Drunen en Vlijmen niet meer nodig is. Hierdoor zal het fietsgebruik voor het woon-werkverkeer ook toenemen.
- Onderzocht wordt of het in de gemeente Heusden noodzakelijk en/of wenselijk is om routing van vrachtverkeer of milieuzones voor vrachtwagens in te voeren.
- Burgers en bedrijven worden actief geïnformeerd over de bijdrage die zij kunnen leveren aan een betere luchtkwaliteit en daarmee een gezondere leefomgeving.
- In het Groenstructuurplan wordt de positieve invloed van bomen en struiken op de luchtkwaliteit meegewogen bij de keuze waar welke soorten worden aangeplant.

6. Mondiale solidariteit

6.1 Inleiding

Sociale rechtvaardigheid (gelijke kansen, vrijheid, brede toegankelijkheid van voorzieningen en veiligheid) is onlosmakelijk verbonden met onze definitie van duurzaamheid. Dat geldt zowel voor de solidariteit tussen bevolkingsgroepen in onze gemeente als voor de solidariteit met mensen elders in de wereld. De lokale sociale aspecten worden verwoord in de Kadernota Subsidiebeleid. In deze Duurzaamheidsagenda richten we ons op de mondiale solidariteit.

De kern van mondiale solidariteit is dat we maar één aarde hebben en dat wij in de westerse wereld een onevenredig groot deel van de beschikbare grondstoffenvoorraden verbruiken, ten koste van de inwoners van andere landen. Het principe van de 'mondiale voetafdruk' maakt dit fenomeen aanschouwelijk en kan zorgen voor meer bewustwording en maatschappelijke betrokkenheid. Dat laatste probeert de gemeente Heusden ook te bereiken door haar stedenband met Otjiwarongo in Namibië.

6.2 Wat willen we bereiken?

Zoals in de inleiding al aangegeven willen we dat onze inwoners zich (meer) bewust worden van de gevolgen die onze levensstijl 'hier' en 'nu' heeft voor 'daar' en 'later'.

Daarnaast onderschrijven wij de Millenniumdoelen zoals die door de Verenigde Naties in 2000 zijn vastgelegd.³ Dat doen we als Heusden niet alleen in woorden maar ook in daden. Via de projecten in het kader van onze stedenband met Otjiwarongo levert Heusden een concrete, hoewel slechts lokale bijdrage aan millenniumdoelen 1, 2, 4, 5 en 6. Om hiervoor extra aandacht te krijgen willen we ons aanmelden als 'millenniumgemeente', waarmee we onze lokale initiatieven verbinden met de mondiale ontwikkelingsagenda.

Overigens zijn de twee eerste speerpunten van deze Duurzaamheidsagenda (klimaat en biodiversiteit) ook bij uitstek een kwestie van mondiale solidariteit. De gevolgen van klimaatverandering zullen voor Nederland meer in de categorie 'ongemakken' vallen, maar zijn voor veel ontwikkelingslanden desastreus.

6.3 Wat doen we al?

- Sinds 2003 heeft Heusden een stedenband met Otjiwarongo. De activiteiten richten zich met name op versterking van lokaal bestuur in Otjiwarongo op het gebied van welzijn en gezondheid, bouwen en wonen en financieel management.

---

³ De acht Millenniumdoelen zijn:

1. Extreme armoede en honger zijn uitgebannen.
2. Alle jongens en meisjes gaan naar school.
3. Mannen en vrouwen hebben dezelfde rechten.
4. Kindersterfte is sterk afgenomen.
5. Minder vrouwen sterven door zwangerschap.
6. De verspreiding van ziektes als AIDS en malaria is gestopt.
7. Er leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu.
8. Er is meer eerlijke handel, schuldverlichting en hulp.

- Er is een structureel budget op de begroting van € 1,- per inwoner voor projecten in het kader van mondiale solidariteit.
- In 2006 heeft de gemeente Heusden het convenant Duurzaam Inkopen ondertekend.
- In het startformulier inkoop wordt bij inkoop boven € 25.000,- gevraagd naar de duurzaamheid van de inkoop.
- In de gemeentehuizen wordt 'Max Havelaar'-koffie geschonken.

6.4 Wat zijn we nog meer van plan?

- In de stedenband met Otjiwarongo wordt het accent verlegd van de gemeente (bestuurders en ambtenaren) naar de samenleving (inwoners, scholieren, vrijwilligers). Daartoe is de Stichting Vrienden van Otjiwarongo opgericht.
- Heusden meldt zich aan als Millenniumgemeente en gaat dat gedachtegoed actief uitdragen bij inwoners en bedrijven.
- In 2010 is 75% van de inkoop van de gemeente Heusden duurzaam. Aan de hand van de criteria van SenterNovem wordt in 2009 vastgesteld welke inkoop duurzaam moeten zijn.
- In 2009 is vastgesteld welke duurzame inkoop duurder mogen zijn dan niet-duurzame inkoop. Duurzame inkoop mogen vervolgens 10% duurder zijn dan niet-duurzame inkoop.
- Er worden alleen dranken met het keurmerk Max Havelaar geschonken.
- In het assortiment in de werkcafé's zijn minimaal de zuivel en broodjes biologisch.
- In relatiegeschenken en kerstpakketten wordt, waar de producten beschikbaar zijn, gebruik gemaakt van Fair Trade en/of biologische producten.

7. Communicatie

In 2009 wordt een communicatieplan opgesteld om zowel de interne als externe communicatie over de duurzaamheidsambitie en -doelstellingen goed vorm te geven .

Mogelijke onderdelen van de externe communicatie zijn:

- De mondiale voetafdruk wordt gepromoot naar de inwoners van de gemeente Heusden om het duurzaamheidsbewustzijn te vergroten.
- Natuur- en milieueducatie (NME) krijgt een extra impuls, onder andere via het Duurzame Driehoek-project 'NME in elke school' en deelname aan 'Het Bewaarde Land'. Heusden heeft zich tevens aangemeld voor een provinciale pilot om het Platform Cultuureducatie uit te breiden met NME.
- Themagerichte, huis-aan-huis verspreide informatie en voorlichting over de vier duurzaamheidspijlers (klimaat, biodiversiteit, kwaliteit bodem/water/lucht en mondiale solidariteit)

Om ervoor te zorgen dat intern het idee van duurzaamheid (nog) beter 'tussen de oren' komt te zitten wordt in 2009 een proef gestart om alle raads-, college- en directievoorstellen te voorzien van een verplichte duurzaamheidsparagraaf. Hierin worden de economische, ecologische en sociale consequenties van het voorstel weergegeven en tegen elkaar afgewogen. In bijlage 3 is voor de verschillende in deze agenda genoemde maatregelen weergegeven hoe dat er schematisch uit zou kunnen zien.

8. Financiële en personele consequenties

Financiële consequenties

De financiële consequenties zullen pas concreet kunnen worden gemaakt wanneer de concrete uitvoeringsmaatregelen bekend zijn. Een eerste aanzet daartoe zal gemaakt worden bij het opstellen van de aanvraag voor de SLoK-Regeling. Voor de doelstellingen van de overige duurzaamheidspijlers zal pas bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma bekend zijn welke middelen benodigd zijn.

Uitgaande van de SLoK-Regeling kan nu al wel iets gezegd worden over de benodigde middelen voor de prestaties van de duurzaamheidspijler Klimaat. Op basis van het inwoneraantal van de gemeente Heusden en het grondoppervlak bedraagt de totale maximale uitkering € 107.515,-. Dit is een bijdrage voor een periode van 4 jaar. Kosten die voor de uitkering in aanmerking komen zijn uitvoeringskosten: kosten voor inzet van menskracht (zowel intern als extern), onderzoek, communicatie en educatie. Investeringskosten komen niet in aanmerking.

De uitkeringsregeling gaat uit van 50 - 50 cofinanciering. Dit betekent dat de gemeente Heusden minimaal de helft van de totale uitvoeringskosten voor eigen rekening zal moeten nemen. Uitgaande van het maximale uitkeringsbedrag is dit een bedrag van € 107.515,-. In de meerjarenbegroting 2009 is daarom voor de jaren 2009 t/m 2011 een stelpost opgenomen van € 36.000,--, wat leidt tot een totaalbedrag van € 108.000,--, zijnde de gemeentelijke bijdrage van 50% aan de co-financiering. Het totale bruto-budget kan daarom worden geraamd op € 216.000,--, omdat door middel van de SLOK-regeling eenzelfde bedrag van afgerond € 108.000,-- aan subsidie wordt ontvangen.

Indien voor het uitvoeren van de prestaties van de overige duurzaamheidspijlers extra middelen benodigd zijn, zal dit bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma worden meegenomen.

Personele consequenties

Ook de personele consequenties zullen pas definitief en concreet worden bij het opstellen van de SLoK-aanvraag danwel het uitvoeringsprogramma.

Voor de uitvoering van de prestaties van de duurzaamheidspijler Klimaat zullen de benodigde uren gedeeltelijk kunnen worden gefinancierd uit de uitkering van de SLoK-Regeling. Het betreft hier dan de inzet van een klimaatcoördinator. De benodigde uren van de betrokken medewerkers zullen, zodra de aanvraag concreet is gemaakt, inzichtelijk zijn en worden gereserveerd bij de betreffende teams.

Indien voor het uitvoeren van de prestaties van de overige duurzaamheidspijlers extra uren benodigd zijn, zal dit bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma worden meegenomen.

Bijlage 1: Duurzaamheidsmeter

Klimaat & Water

	2005	nu	plan	opmerking
BANS-subsidie aangevraagd	0	0	2	
BANS-pluspakket aangevraagd	0	0	2	
Berekening CO2-productie	1	0	0	in 2005 is onterecht ja ingevuld
Structureel budget voor klimaatbeleid	2	2	2	
Communicatie klimaatproblematiek naar bevolking	0	0	2	
100% groene stroom voor eigen gebruik	2	2	2	
Tussen 10 en 100% groene stroom voor eigen gebruik	1	0	0	in 2005 is onterecht ja ingevuld
Stimuleren inkoop groene stroom bij burgers	0	0	1	
Ambtenaar duurzame energie in dienst	1	1	1	
Actieve samenwerking ogv klimaatbeleid	0	0	2	
Eisen aan grijze stroom	0	2	2	in 2005 is onterecht nee ingevuld
Stimuleren energiebesparing huiseigenaren/bewoners door voorlichting	0	0	1	
Intensieve voorlichting aan bedrijven over energiebesparing	0	0	1	
Meetbare doelen voor energiebesparing openbare gebouwen	0	0	3	
Actief ondersteunen EPA voor het onderwijs	0	0	0	
Coördinator vrijgesteld voor beleid duurzaam bouwen	0	0	2	
Structureel budget voor duurzaam bouwen	0	0	0	
Convenant duurzaam bouwen dat wordt uitgevoerd	0	0	0	
Nieuwbouw- en renovatieplannen doorgelicht ikv duurzaam bouwen	0	0	2	
Registratie van duurzaam gebouwde en gerenoveerde huizen/gebouwen	0	0	0	
Narekenen EPC in bouwaanvragen	0	0	0	
Controleren en handhaven EPC op de bouwplaats	0	0	0	
Per 100 huishoudens minstens één zonneboiler geplaatst	0	0	0	
Per 50-100 huishoudens minstens 1 m2 zonnepaneel geplaatst	0	0	1	
Per 1-50 huishoudens minstens 1 m2 zonnepaneel geplaatst	0	0	0	
Klimaatvraagstuk is onderdeel van verkeer- en vervoersbeleid	0	0	1	
Streven naar meer gebruik OV en fiets	0	0	2	
Gebruik van 'fietsbalans' / adviezen Fietsersbond	0	0	1	
Meer dan de helft woonstraten 30 km-zone	0	0	1	
Sinds 2000 analyse knelpunten met inwonergroepen ogv verkeersveiligheid	0	0	0	
Veilige verkeersvoorzieningen bij alle scholen	0	0	2	
Deelname aan 'Week van de Vooruitgang'	1	1	1	
Deelname aan 'Nationale Straatspeeldag'	1	1	1	
Integraal waterplan aanwezig, samengesteld met belanghebbenden	2	0	2	in 2005 is onterecht ja ingevuld
In GRP is trits preventie, scheiden, zuiveren uitgangspunt	2	0	2	in 2005 is onterecht ja ingevuld
Koppeling rioolheffing aan rekening drinkwatergebruik huishoudens	0	0	0	
Actieve voorlichting naar inwoners over waterbesparing	0	0	2	
Voorlichting aan bedrijven over waterbesparing	0	0	0	
Uitgangspunt bij waterbeheer is trits 'vasthouden, bergen, afvoeren'	0	2	2	
Beleid tbv infiltratie regenwater bij aanleg stoep, weg, parkeerplaats	1	1	1	
Ontzien gebieden voor regionale seizoensberging van water	0	0	0	
Verharde oppervlakken compenseren met mogelijkheden extra wateropvang	0	2	2	
Actieve inzet voor waterkanskaart	0	0	2	

Punten (maximaal aantal punten is 70)

Score

14	14	48
20%	20%	69%

In 2005 is deze vragenlijst door de gemeente ingevuld. Naar nu lijkt is deze invulling niet helemaal correct uitgevoerd. De score in 2005 zou hiermee eigenlijk 10 punten bedragen, ofwel 14%.

Duurzaam & Ondernemen

	nu	plan	opmerking
Duurzaamheid is uitgangspunt voor inkoopbeleid: raadsbesluit	0	1	
Criteria voor duurzaam inkopen concreet meegewogen in aanbestedingstraject	0	1	
Criteria voor duurzaam inkopen voor primaire én secundaire inkopen	0	2	
Duurzaam inkopen mag minstens 5% duurder zijn: hier is budget voor	0	2	
Hanteren milieu- en sociale criteria bij inkoop bedrijfskleding: verklaring raad	0	0	
Bij aanschaf bedrijfsauto's speelt duurzaamheid een belangrijke rol	0	2	
Bij eigen projecten alleen gebruik van FSC-hout (bouw en groenvoorzieningen)	3	3	
Minimaal 50% papier is gerecycled en niet chloorgebleekt	0	1	
Niet-gerecycled papier heeft FSC-keurmerk en is niet chloorgebleekt	0	1	
Bij bijna iedere aanbesteding contact tussen cluster milieu en inkoper	0	0	
Bij alle aanbestedingen en inkoop communicatie naar medewerkers (duurzame inkopen)	0	2	
Jaarlijkse scholing over duurzaam inkopen voor medewerkers	0	0	
In het gemeentehuis wordt koffie met Max Havelaar keurmerk geschonken	1	1	
In het gemeentehuis wordt thee met Max Havelaar keurmerk geschonken	0	1	
Streven naar minimaal biologische zuivel en broodjes in assortiment	0	2	
Een deel van de financiële reserves wordt op duurzame wijze beheerd	3	3	uitgave geld aan duurzame projecten
In beleids- en uitvoeringsplannen bedrijventerreinen is duurzaamheid uitgangspunt	0	2	
Chemische bestrijdingsmiddelen verboden bij beheer openbaar groen en onderhoud bestrating	0	2	
Stimuleren particulieren tot natuurvriendelijk tuinieren	0	1	
Bij bermbeheer stimulering versterking natuurlijke en bloemrijke vegetatie	0	2	
Visie op bomenbestand: verbeteren en behouden	0	2	
Ambtenaar natuur en biodiversiteit in dienst	2	2	
Overzicht rijkdom aan plantensoorten binnen gemeente	0	0	
Overzicht rijkdom aan diersoorten binnen gemeente	0	0	
Samen met inwoners monitoren van de ontwikkeling van biodiversiteit	0	0	
Regelmatige communicatie over veranderingen in biodiversiteit binnen gemeente	0	2	
Overzicht 'rode lijstsoorten' binnen gemeente	0	1	
Gerichte actie om leefomgeving 'rode lijstsoorten' veilig te stellen of te verbeteren	1	1	
Bij bouwen van woningen of wegen in weiland of bos wordt natuurcompensatie toegepast	1	1	
Structureel budget voor Leren voor Duurzame Ontwikkeling/NME	2	2	

Punten (maximaal aantal punten is 50)

13   40

Score

26%   80%

Deze lijst is in 2005 niet ingevuld door gemeente Heusden.

Duurzaam Inkopen

	2006	nu	plan	opmerking
Duurzaamheid is uitgangspunt voor inkoopbeleid: raadsbesluit	0	0	1	
Heldere duidelijke uitgangspunten duurzaamheid in inkoopbeleid (incl. eerlijke handel)	0	0	1	
Ondertekening deelnemersverklaring duurzaam inkopen	2	2	2	
Beoordelen inkopen op Total Cost of Ownership (investerings- en exploitatiekosten)	0	0	2	
Duurzaam inkopen mag minstens 5% duurder zijn: hier is budget voor	0	0	2	
Criteria voor duurzaam inkopen concreet meegewogen in aanbestedingstraject	0	0	1	
Criteria voor duurzaam inkopen voor primaire én secundaire inkopen	0	0	2	
Budgethouder, inkoper en milieu betrokken bij bijna iedere aanbesteding voor PvE	0	0	0	
Jaarlijkse scholing over duurzaam inkopen voor medewerkers	0	0	0	
De gemeente stimuleert duurzaam inkopen bij andere partijen	0	0	0	
FairTrade en/of biologische producten bij relatiegeschenken en kerstpakketten	0	0	1	
Alleen bloemen met milieukeur MPS in relatiegeschenken en versieringen	0	0	0	
Stimuleren inkoop groene stroom bij burgers	0	0	1	
Communicatie over belang duurzaam sparen en beleggen naar medewerkers	0	0	0	
Bij alle aanbestedingen en inkoop communicatie naar medewerkers (duurzame inkopen)	0	0	2	
Stimuleren kledingwinkels in gemeente tot aansluiting bij Fair Wear Foundation	0	0	0	
Afgelopen 3 jaar of komend jaar maatregelen om eigen automobilititeit te verminderen	1	0	1	
Reeds schonere en efficiëntere auto's in bezit (roetfilter, hybride, A/B label)	0	2	2	
Bij aankoop auto's wordt uitgegaan van A of B label	0	2	2	
Minimaal 50% van dieselauto's komende 2 jaar voorzien van roetfilter	0	0	2	
Auto's worden geleased bij een groen bedrijf zoals Greenlease	0	0	0	
Bij uitbestede werk worden duurzaamheidseisen gesteld aan de wagens	1	1	1	
100% groene stroom voor eigen gebruik	0	2	2	in 2006 is onterecht nee ingevuld
Tussen 10 en 100% groene stroom voor eigen gebruik	0	0	0	
Meer dan 50% 'groen' gas	0	0	0	
Eisen aan grijze stroom	0	2	2	in 2006 is onterecht nee ingevuld
Duurzame Energie Scan gedaan tbv hoe en waar schone energie opwekken	2	0	2	in 2006 is onterecht ja ingevuld
Er zijn gemeentelijke gebouwen die zelf energie opwekken of opslaan	0	2	2	
Bij apparatuur met standby-knop zijn 'standby-killers' aanwezig	0	0	1	
Bij aanschaf ICT- en kopieerapparatuur is verlaging energiegebruik een kwaliteitseis	0	0	2	
Meetbare doelen voor energiebesparing openbare gebouwen	0	0	3	
Uitvoeringsplan voor vervangen armaturen OV door energie-efficiënte systemen	0	2	2	
Minimaal 90% van de verlichting eigen gebouwen heeft A of B label	0	0	2	
Lidmaatschap Klimaatverbond	0	0	2	
Internationale reizen gecompenseerd door compensatiefondsen	0	0	0	
Bij eigen bouw- en groenprojecten alleen gebruik FSC tropisch hardhout	2	2	2	
Bij eigen bouw- en groenprojecten alleen gebruik FSC naaldhout en plaatmateriaal	2	2	2	
Voorschrijven FSC-hout en -houtproducten in bestekken	1	1	1	
Controle tijdens of na bouwproces op gebruik FSC-hout	0	0	0	
Informerende medewerkers over hoeveelheid en kwaliteit papier en papierbesparing	0	0	1	
Minimaal 50% papier is gerecycled	0	0	1	
Papier is niet chloorgebleekt	0	0	1	
Niet-gerecycled papier heeft FSC-keurmerk	1	0	1	
Een deel, maar minder dan 5% financiële reserves duurzaam beheerd	0	0	0	
Minstens 5% financiële reserves duurzaam beheerd	5	5	5	uitgave geld aan duurzame projecten
Via verzekeringsbeleid wordt bijgedragen aan duurzame ontwikkeling	0	0	0	
Chemische bestrijdingsmiddelen verboden bij beheer openbaar groen en onderhoud bestrating	0	0	2	
Deelname aan project 'duurzamer onkruidbeheer verhardingen'	0	1	1	
Deelname aan certificering 'duurzaam terreinbeheer'	0	0	1	
Certificaat zilver of goud bij certificeringsschema 'duurzaam terreinbeheer'	0	0	1	
Gebruik biologisch geteelde bollen, planten en bomen bij groenvoorziening	0	0	0	
Gebruik natuursteen waarvoor geen kinderarbeid is gebruikt	0	0	0	
Bedrijfskleding moet volgens raad voldoen aan normen Fair Wear Foundation	0	0	0	
Minimaal 70% bedrijfskleding gekocht bij bedrijven met heldere normen arbeid en milieu	0	0	2	
0 tot 5% van bedrijfskleding bestaat uit milieuvriendelijk geproduceerd materiaal	0	0	0	

	2006	nu	plan	opmerking
0 tot 5% van bedrijfskleding bestaat uit milieuvriendelijk geproduceerd materiaal	0	0	0	
5 tot 10% van bedrijfskleding bestaat uit milieuvriendelijk geproduceerd materiaal	0	0	0	
Meer dan 10% van bedrijfskleding bestaat uit milieuvriendelijk geproduceerd materiaal	0	0	0	
Gebruik ongebleekt katoen	0	0	0	
Extra's bij kleding (ritsen, knopen) bevatten geen pvc's en gegalvaniseerde stoffen	0	0	0	
Schoonmaakbedrijf heeft ISO-14001 of EMAS certificaat	0	0	0	
Dagelijkse reiniging met microvezel doekjes	0	3	3	
Minimaal 50% schoonmaakmiddelen heeft Europees Ecolabel of gelijkwaardig	0	0	3	
Minimaal 90% Max Havelaar / Fair Trade koffie	0	1	1	
Minimaal 90% biologische koffie	0	0	0	
Minimaal 90% Max Havelaar / Fair Trade chocolademelk	0	0	1	
Minimaal 90% biologische melkchocolade	0	0	0	
Minimaal 90% Max Havelaar / Fair Trade thee	0	0	1	
Minimaal 90% biologische thee	0	0	0	
Inkoopbeleid geheel gecentraliseerd	0	0	0	
Inkoopbeleid grotendeels gecentraliseerd	0	0	0	
Inkoopbeleid gedeeltelijk centraal en gedeeltelijk decentraal georganiseerd	0	0	0	
Inkoopbeleid grotendeels gedecentraliseerd	0	0	0	
Inkoopbeleid geheel gedecentraliseerd	0	0	0	
Stimulering MVO bij lokaal bedrijfsleven of project in afgelopen 2 jaar	0	0	0	
0-20 deelnemers aan dit project	0	0	0	
20-50 deelnemers aan dit project	0	0	0	
Meer dan 50 deelnemers aan dit project	0	0	0	

Punten (maximaal aantal punten is 100)

17 30 73

Score

17% 30% 73%

In 2006 is deze vragenlijst door de gemeente ingevuld. Naar nu lijkt is deze invulling niet helemaal correct uitgevoerd. De score in 2006 zou hiermee eigenlijk 19 punten bedragen, ofwel 19%.

Sociaal & Mondiaal

	2005	nu	plan	opmerking
Duurzame ontwikkeling' uitgewerkt in breed maatschappelijk proces	0	0	0	
Voor dit proces is een actueel plan van aanpak	0	0	0	
Apart budget voor financieren van dit proces	0	0	0	
Verordening voor burgerinitiatief in werking	0	2	2	
Ambtenaar verantwoordelijk voor internationale samenwerking	2	2	2	
Structureel budget voor internationale samenwerking/mondiale bewustwording	0	2	2	
Dit budget is hoger dan € 0,50 per inwoner	0	2	2	
Gedeelte budget wordt besteed aan voorlichting en bewustwording	0	0	2	
Lidmaatschap ICLEI (International Council for Local Environmental Initiatives)	0	0	0	
Lidmaatschap 'European cities and Towns towards Sustainability'	0	1	1	
Relatie(s) met gemeenten in Oost-/Midden-Europa	0	0	0	
Relatie(s) met gemeenten in de Derde Wereld	2	2	2	
Gesprek/uitwisseling over duurzame ontwikkeling met gemeenten buiten West-Europa	2	2	2	
Klimaatproblematiek belangrijke rol in relatie met gemeenten buiten West-Europa	0	0	2	
Relatie met gemeenten buiten West-Europa is gebaseerd op wederkerigheid	2	2	2	
Steun voor jongerenraad of structureel initiatief om jongeren bij politiek te betrekken	2	2	2	
Integraal gehandicaptenbeleid voor alle beleidsterreinen	0	0	0	
Aanwezigheid cliëntenraad	2	2	2	
Aandacht van college voor uitgeprocedeerde vluchtelingen	0	0	0	
Doel: iedereen, ook illegalen, heeft een dak boven het hoofd	2	2	2	
Goedgekeurd Emancipatiebeleid, minder dan 4 jaar oud	0	0	0	
Beleid: personeelssamenstelling is evenredige afspiegeling van lokale samenleving	0	0	2	
Gemeenteraad bestaat voor minimaal 33% uit vrouwen	0	2	2	
Minimaal 33% leidinggevende functies in organisatie door vrouwen	0	2	2	
Ambtshalve kwijtschelding bijstandsgerechtigden en meerjarige kwijtschelding	0	0	1	
Vast bedrag bijstand voor chronisch zieken en gehandicapten (hoger dan voorgeschreven)	0	1	1	
Kwaliteit minimabeleid bewaakt (overleg, minima-effectrapportage en nieuwe technieken)	0	0	1	
Vergoeding schoolkosten voortgezet onderwijs bij sociaal minimum	0	1	1	
Collectieve aanvullende ziektekostenverzekering voor kwetsbare groepen	0	1	1	
Punten (maximaal aantal punten is 50)	14	28	36	
Score	28%	56%	72%	

Bijlage 2: Begrippen

EPN:

In de bouwregelgeving is vastgelegd dat nieuwe gebouwen moeten voldoen aan bepaalde minimumeisen voor onder meer energiezuinigheid. De Energie Prestatie Norm (EPN) is een instrument om het energiegebruik te verminderen en toepassing van duurzame energie te stimuleren. Om de EPN van een woning te berekenen wordt uitgegaan van de reductie van het energiegebruik.

EPC:

De uitkomst van de EPN berekening wordt uitgedrukt in de Energie Prestatie Coëfficiënt (EPC). Hierdoor kan worden afgelezen of aan de EPN wordt voldaan. Hoe lager de EPC, hoe zuiniger het gebouw. Voor nieuwe woningen geldt bijvoorbeeld sinds 1 januari 2006 een EPC-grenswaarde van 0,8. Voor de woningbouw is aanscherping van de EPC voor 2011 voorzien naar 0,6 en voor 2015 naar 0,4.

EPL:

Daarnaast bestaat de Energie Prestatie op Locatie (EPL). Dit is een maat, waarmee het berekende verbruik aan fossiele brandstoffen van een wijk wordt aangegeven in relatie tot een referentiegebruik. Een EPL kan zowel voor nieuwbouw- als voor bestaande wijken worden berekend. De EPL wordt uitgedrukt in een (rapport)cijfer van 1 tot 10. Een EPC van 0,8 heeft tot gevolg dat een nieuwe woonwijk een EPL heeft van 6,6.

Bijlage 3: Duurzaamheidsscores van reeds uitgevoerde en geplande maatregelen

Maatregel	People			Planet			Profit			Startjaar <i>(planning)</i>
	Gezondheid	Leefbaarheid	Solidariteit	Klimaat	Biodiversiteit	Kwaliteit bodem, water, lucht	Arbeid	Kapitaal (kosten)	Kennis	
Klimaatbeleid										
- gebruik van groene stroom (gemeentehuizen, openbare verlichting, pomp en rioolgemalen etc.)				+		+		-		2007
- zonnepanelen op gemeentehuis Vlijmen				+				-		2004
- diverse maatregelen gemeentewerf Drunen (KWO, zonneboiler, hergebruik regenwater, sedemdak etc.)		+		+		+		+/-	+	2006
- toepassing energiezuinige armaturen Vlijmen, Nieuwkuijk en Haarsteeg		+/-		+	+		+	+		2007
- om 0.00 uur dimmen van het verlichtingsniveau langs ontsluitingswegen naar 50% van de aanvangswaarde		+		+	+			+		2005
- gebruik CO2-neutrale lichtmasten bij vervanging			+	+				-	+	2007
- proef met groene LED-verlichting in lichtmasten (Haarsteeg)		+/-		+	+			+	+	2008
- convenant "energiebesparing in de bestaande bouw" (regio Den Bosch: gemeenten, corporaties, provincie)	+	+	+	+						2006
- invoering 'diftar' bij inzameling huishoudelijk afval		-	+	+		+		+		2008
- doorlichting gemeentelijk wagenpark op brandstofverbruik en uitstoot schadelijke stoffen + vervangingsplan	+			+		+		-		2008
- openbare gemeentelijke gebouwen voorzien van energielabel + energiebesparende maatregelen		+		+			+	-/+		2008
- pilot kleine windmolens bij sportaccomodaties				+				-	+	2009
- meewerken aan particuliere initiatieven voor duurzame energieopwekking		-		+		+	+		+	2009
- 'energiehuis': voorlichtingsstand energiebesparing plaatsen (bv. gemeentehuis, bibliotheek, bouwmarkt)				+			+	-/+	+	2009
- innovatief voorlichtingsmateriaal klimaatbeleid				+		+		-	+	2009
- proeftuinproject Geerpark (duurzame nieuwbouwwijk): o.a. energieneutraal bouwen, groene gevels en daken	+	+	+	+	+	+		-/+	+	2010
- mogelijke toepassing koude-warmte-opslag Centrumplan Vlijmen		+		+				+	+	2010
- EU-project energiebesparende maatregelen in historische kernen (vesting)		+	+	+			+	-	+	2010
- uitbreiding LED-verlichting in lichtmasten (buitengebied)		+/-		+	+			+	+	2009
- om 0.00 uur dimmen van het verlichtingsniveau in kernen naar 50% van de aanvangswaarde		+		+	+			+		2009
- toepassen, waar mogelijk, van Cradle-to-cradle concept bij nieuwbouwplannen				+		+		+/-	+	2010
- onderzoek subsidiemogelijkheden om duurzaam bouwen te stimuleren		+	+	+	+	+		-	+	2009

Maatregel	People			Planet			Profit		Startjaar (planning)	
	Gezondheid	Leefbaarheid	Solidariteit	Klimaat	Biodiversiteit	Kwaliteit bodem, water, lucht	Arbeid	Kapitaal (kosten)		Kennis
Biodiversiteit (inclusief natuur en landschap)										
- ondertekening Countdown 2010 verklaring om biodiversiteitsverlies in 2010 te stoppen	+		+		+					2007
- aankoop en inrichting natte Ecologische Verbindingszones		+			+		+	-		2006
- ruilverkaveling 3 ^e fase (agrarische structuurversterking, versnelde realisatie EVZ's en natte natuurparels)		+			+	+	+			2007
- vrijwillige kavelruil De Margriet (realisatie EHS en natuurversterking)		+			+		+			2008
- uitvoeringsprogramma Groene Delta (EVZ's, EHS, Venkantbrug, wandel- en fietsroutes)		+			+		+	-		2007
- verkoop gemeentegronden in EHS aan Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer					+	+		+		2007
- aangepast bermbeheer Ruidigerdreef e.o. (pimpernelblauwtje)					+		+	-		2006
- Groene Rivier Plus: hoogwaterberging, ecologische en toeristische verbindingszone		+			+		+	-	+	2009
- verlengen brug over Drongelens Kanaal en realisatie droge verbindingszone		+			+		+	-		2013
- nieuwe natuur en versterking landschap in Structuurvisie		+			+			-/+	+	2009
- stimuleringskader groenblauwe diensten (i.s.m. Oisterwijk, Tilburg, Vught en Haaren)		+	+		+	+	+	-/+		2009
- ecologisch knooppunt bij Haarsteegse Wiel (Duurzame Driehoek project)					+			-	+	2009
- adoptie kwetsbare soort: pimpernelblauwtje (Duurzame Driehoek project)					+				+	2009
- 'biodiversiteit in de achtertuin' – voorlichting over biodiversiteit (Duurzame Driehoek project)	+	+	+		+	+		-	+	2009
Kwaliteit bodem, water en lucht										
- bij alle ruimtelijke ontwikkelingen wordt aspect bodem meegewogen						+				2007
- bij gemeentelijke bouwprojecten wordt de mogelijkheid van koude-warmteopslag onderzocht		+		+		+/-		+	+	2008
- bij particuliere projecten wordt KWO gestimuleerd door voorlichting te geven		+		+		+/-			+	2008
- bij elk nieuw bestemmingsplan of ZPP wordt getoetst op archeologie						+		-	+	2007
- toepassen nieuw saneringscriterium en –doelen uit Wet Bodembescherming						+				2007
- bodemwerkzaamheden alleen door erkende instanties (Kwalibo)						+				2007
- 25% van het te onderhouden areaal verhardingen wordt chemievrij onderhouden	+			-/+		+		-		2008
- bij werkzaamheden in wijken regenwater afkoppelen d.m.v. bodeminfiltatie					+	+		+		2006
- twee extra gebieden aangedragen i.h.k.v. de Wet Ammoniak en Veehouderij		+		+	+	+				2008
- doortrekken parallelstructuur bij Land van Ooit	+	+		+		+		-		2008
- bij aankoop gemeentelijke voertuigen is luchtkwaliteit belangrijk criterium	+					+		-		2008

Maatregel	People			Planet			Profit			Startjaar (planning)
	Gezondheid	Leefbaarheid	Solidariteit	Klimaat	Biodiversiteit	Kwaliteit bodem, water, lucht	Arbeid	Kapitaal (kosten)	Kennis	
- invoeren verlaging maximumsnelheid A59 naar 100 km/h	+	+		+		+				2008
- regionaal fietsplan opgesteld in regio Den Bosch	+	+		+		+				2008
- bij vergunningverlening en controle aandacht voor terugdringen fijnstofemissie (normen + subsidies)	+	+				+			+	2008
- ontwikkelen specifieke lokale grondlaagtoets						+			+	2009
- inventarisatie k-waarden van verschillende bodemtypen en opnemen als kaartlaag in BIS						+		-/+	+	2010
- opstellen bodemfunctieklassenkaart om baggerspecie beter toe te kunnen passen						+		+	+	2009
- resultaten van archeologische (veld)onderzoeken opnemen in BIS						+		-/+	+	2009
- onderzoek of het gewenst is om voor bepaalde schone gebieden strengere normen vast te stellen						+		-/+	+	2009
- nadere analyse koper en zink in vormzand / gebiedsspecifieke normen vaststellen								+	+	2009
- uitvoeren bodemonderzoek bij volkstuincomplexen en bewoners informeren over resultaten	+							-	+	2009
- volledig chemievrij onderhoud van verhardingen en groen	+			-/+	+	+	+	-		2010
- nieuwe of gerenoveerde gemeentelijke gebouwen, indien mogelijk, voorzien van groen dak		+		+	+	+	-	+		2009
- beleid voor afkoppelen regenwater						+		+		2009
- buffering schoon regenwater in bestaande waterlopen, vijvers, retentiebekkens en in de bodem		+			+	+		+		2009
- infiltratie van schoon regenwater eerst op particulier terrein, daarna in centrale voorziening in plangebied		+			+	+		+		2009
- bij nieuwbouwprojecten wordt mogelijkheid van groene daken / groene gevels onderzocht		+		+	+	+		+	+	2009
- gebruik van uitlogende bouwmaterialen wordt geminimaliseerd						+				2010
- burgers en bedrijven actief informeren over bijdrage die men kan leveren aan kwaliteit van water en lucht	+	+				+		-	+	2009
- aanpassing op- en afrittenstructuur A59	+	+		+		+		-		2012
- luchtzuiverende geluidsschermen langs A59	+	+				+	+	-	+	2009
- transferium bij Ei van Drunen voor snelle busverbinding 's-Hertogenbosch – Tilburg		+		+		+				2010
- fietsgebruik stimuleren door maatregelen in openbare ruimte uit Regionaal Fietsplan	+	+		+		+		-		2009
- Milieu Efficiency Scan eigen wagenpark en vervangingsplan	+	+		+		+		-/+	+	2008
- centralisering backoffice gemeentehuis				+		+	+	-/+		2009
- onderzoek wenselijkheid routing en/of milieuzones voor vrachtverkeer	+	+		+		+			+	2009
- in Groenstructuurplan wordt invloed van groen op luchtkwaliteit meegenomen bij keuze beplanting	+	+			+	+		-/+		2009

Maatregel	People			Planet			Profit			Startjaar (planning)
	Gezondheid	Leefbaarheid	Solidariteit	Klimaat	Biodiversiteit	Kwaliteit bodem, water, lucht	Arbeid	Kapitaal (kosten)	Kennis	
Mondiale solidariteit										
- stedenband met Otjiwarongo (versterking lokaal bestuur, welzijn en gezondheid)	+	+	+				+	-	+	2003
- structureel budget van € 1 per inwoner voor projecten i.h.k.v. mondiale solidariteit	+	+	+				+	-	+	2007
- convenant duurzaam inkopen ondertekend			+					-/+	+	2006
- duurzaamheid meegewogen bij aankopen boven € 25.000			+					-/+	+	2007
- Max Havelaar koffie in gemeentehuizen			+				+	-		2005
- accentverschuiving bij stedenband van gemeente naar samenleving (Vrienden van Otjiwarongo)			+						+	2009
- aanmelding als Millenniumgemeente en actief uitdragen gedachtengoed	+		+	+				-	+	2008
- driekwart van alle aankopen van de Gemeente Heusden is duurzaam		+	+	+	+		+	-		2010
- alleen dranken geschonken met Max Havelaar keurmerk			+				+	-		2009
- in werkcafé's zijn minimaal zuivel en broodjes biologisch	+		+		+	+	+	-		2009
- in relatiegeschenken en kerstpakketten wordt gebruik gemaakt van Fair Trade en/of biologische producten	+		+		+	+	+	-		2009